

Sammandrag från internt akademiseminarium 22 februari 2006, arrangerat av Vetenskapsakademiens forskningsstrategiska utskott

Universitetssystemets expansion – en utmaning för forskning och utbildning

Mer än 40 procent av dagens årskullar går vidare till högre utbildning, och Sverige har nu fler doktorander än vad det fanns gymnasister på 50-talet. Samtidigt finns i dag mer än 40 lärosäten i landet, varav flera strävar efter att få universitetsstatus. Allt detta tydliga exempel på den genomgripande förändring som har skett i det svenska samhälls- och utbildningsväsendet.

Men vad betyder då denna anstormning till lärosätena, vad får det för effekter för universitetssystemet? Vad händer med kvaliteten på utbildningar och forskning? Vad betyder det för Sveriges, fortfarande framstående, position som forskningsnation? Kan vi hålla en bredd och samtidigt ha forskningsuniversitet av hög internationell klass? Har vi råd? Hur ska vi hantera framtiden?

Detta var några av de frågeställningar som inledde det första i raden av de så kallade akademiseminiarierna för ledamöter och akademiforskare. Seminarierna arrangeras under våren av KVA:s forskningsstrategiska utskott i syfte att inom akademien diskutera aktuella forskningspolitiska frågor. Inbjudna var två representanter för de mindre högskolorna som var för sig har olika strategier för att möta kommande utmaningar. Från Högskolan i Kalmar kom rektor Agneta Bladh och från Mälardalen rektor Ingegerd Palmér – även ledamot i styrgruppen för Framtidens universitet och ordförande i panelen Mobilitet, rekrytering och meritering. För forskarperspektivet stod en av akademiforskarna, professor Kerstin Lidén från Stockholms universitet. Professor Dan Brändström, ordförande i forskningsstrategiska utskottet, inledde och presenterade av forskningsstrategiska utskottets arbete. Professor Arne Johansson, också ledamot i strategiska utskottet, drog därefter upp en kartbild av situationen i dag. Panelen följde med varsitt inlägg och en kortare diskussion med sammanfattning följde. Nedan följer ett sammandrag av inlägg och konklusioner:

Svenska situationen, fakta och siffror:

Sverige har i dag 14 universitet, 25 högskolor, 360 000 studenter, 19 000 forskarstuderande, 25 000 lärare/forskare.

- 40 procent av en årskull till högskolan – politisk målsättning: 50 procent
- utbildningen upptar en allt större roll i människors liv
- universiteten är en allt viktigare del i samhällsutvecklingen
- Sverige har knappast råd med mer än några enstaka universitet på internationell toppnivå

Internationella förhållanden:

Konkurrens är en nyckel och ledord för såväl utbildning och forskningsfinansiering i bl.a. England och USA. Några trender:

- ökande konkurrens om studenter – ger profilering av utbildningar
- ökande konkurrens om forskningsmedel – driver fram fokusering och prioritering av forskningen inom universitet och samverkan mellan universitet
- mer internationell samverkan i forskningen
- en allt större andel av forskningsmedlen i konkurrens (svag basfinansiering)
- fokus på starka forskningsmiljöer

Högre utbildning har alltmer kommit att bli en affärsverksamhet i global skala. Det engelska begreppet är massification – mass higher education. Det innebär:

- Internationell konkurrens om studenter
- Internationell konkurrens vad gäller läromedel
- Internationell konkurrens om forskare/lärare
- Internationellt utbud av utbildning på nätet
- Internationell konkurrens om forskningsmedel (jämför utvecklingen mot ett europeiskt forskningsråd)

Läget i de nordiska grannländerna: Två citat från Danmark respektive Finland karaktäriserar situationen. Helge Sander, forskningsminister i Danmark säger: ”Danmarks 12 universitet och 15 forskningsinstitut är för många och för små. För att nå internationell slagkraft krävs sammanslagningar.”

Den finländske utbildningsministern Antti Kalliomäki har uttalat sig så här: ”A radical structural change is needed in order to improve the competitiveness of Finnish universities. Finland needs larger but fewer universities.”

I Asien syns liknande tendenser. Bland annat i Korea är sammanslagningar mellan universitet är på gång. I Kina etableras extremt resursstarka forskningscentra.

Forskarperspektivet:

Vad är viktigt? Var vill en framstående forskare ta vägen?

- Trygghet över tid betyder att forskargruppen vet att de kan arbeta.
- Till detta kommer betydelsen av tradition och kvalitet,
- Liksom behovet av en viss volym på forskningsmiljön och omgivningen, och
- Att systemet är så s a s ”self promoting”

Vilka lärosäten i dag i Sverige tillfredsställer dessa behov?

En genomgång av akademiforskarnas hemmahörighet kan ge en fingervisning om vart man söker sig som karriärinriktad forskare. Nedanstående är de fyra lärosäten som ligger i topp:

1. Uppsala universitet
2. Stockholms universitet
3. Chalmers Tekniska Högskola
4. Kungl. Tekniska Högskolan

De mindre högskolornas syn på expansionen:

Högskolan i Kalmar - korta fakta:

Efter 30 år har högskolan i Kalmar närmare 10 000 studenter och 800 anställda.

Profilområden är Liv och miljö, Hälsa och medicin samt Kultur och ekonomi. I alla profilområden ingår lärarutbildningen som en viktig del. Lärosätet har universitetsstatus inom det naturvetenskapliga området och för tillfället finns här omkring 80 doktorander fr a inom de biovetenskapliga, marina och miljövetenskapliga områdena.

Rektor Agneta Blad kommenterar:

– Hos oss sker en successiv akademisering, även om adjunktsdelen fortsatt kommer att behövas. Det går att tala om högskolan som två lärosäten i ett, en naturvetenskaplig universitetsdel samt en högskoledel inom övriga områden. Inom de senare finns fortfarande en relativt stark adjunktskultur, inom den förra en akademikultur.

Men vad gör då högskolan i Kalmar för att möta framtiden?

– Bredden inom grundutbildningen har varit en nyckel för Kalmar, berättar Agneta Bladh, och jämför med Blekinge Tekniska Högskola, där en stark nischning gjort lärosätet framgångsrikt periodvis, men samtidigt mycket mer sårbart när det gäller trendutveckling och förändringar i antalet studenter och därmed finansiering.

Förutom bredd inom sina profilområden har Kalmar också tagit fram ett samarbete med Växjö och BTH, något som kallas Akademi Sydost, vilket man ser som en viktig strategisk allians för att kunna bli starkare inom avgränsade forskningsområden, få högre kvalitet i utbildningen, fånga upp framtida behov och samtidigt ändå behålla bredden.

Mälardalens högskola - korta fakta:

Här finns över 1 000 anställda och ca 16 000 studenter. Profilområden är realtidsprogrammering, innovation och produktion. Man medverkar i ett tiotal nationella forskarskolor och bedriver forskarutbildning inom vetenskapsområdet teknik. Högskolan prioriterar även uppbyggnaden av några starka forskningsområden inom humaniora/samhälls- och vårdvetenskap, t ex Hälsa-arbete-välfärd. Samverkan fördjupas med Örebro universitet med faktiskt samgående mellan lärosätena som ett framtidsalternativ.

Ingegerd Palmér är sedan hösten 2005 rektor för Mälardalens högskola. Dit kom hon efter tolv år som rektor för Luleå tekniska universitet. Hon framhåller som viktigt för profileringen av Mälardalens högskola:

- mycket nära kopplingar till näringslivet i regionen
- arbetet med strategiska rekryteringar

Ingegerd Palmér är även ledamot i styrgruppen för IVA-projektet Framtidens universitet. Projektet är snart vid slutpunkten och ska avrapportera de tre områden man koncentrerat sig på: finansieringsfrågor, organisationsformer och mobilitet-rekrytering-meritering.

I perspektivet universitetssystemets expansion lyfter Ingegerd Palmér upp några av de kommande slutsatserna och rekommendationerna:

- ge rektor och styrelse större frihet
- släpp regleringarna
- mer kreativitet i strukturtänkandet för forskarutbildning och forskning, t ex ge smala nischområden examinationsrätt (t ex Högskolan i Borås)
- bygg internationella strategiska allianser

Sammanfattningsvis

Är profilering en väg? Hur åstadkommer man i så fall en profilering? Vad betyder profilering/nischning konkret? Klusterbildningar?

Hur ser de svenska utvecklingstendenserna ut?

Rektor Agneta Bladh från Kalmar där man arbetar i:

- allians med flera lärosäten, har ett konkret förslag med sig i sammanhanget:
- knoppa av tvååriga utbildningar från högskolan

Mälardalens rektor Ingegerd Palmér – som nu återfinns vid en högskola där:

- tydlig och bred koppling till näringsliv och region är en profilering
- ser också ytterligare ett sätt att stärka den svenska situationen:
- skapa nationella spetsmasterutbildningar som lyser på en internationell nivå

Konkurrens ett nyckelbegrepp

Den internationella konkurrensen inom kunskapssektorn ökar allt mer. Professor Arne Johansson från strategiska utskottet pekade på några påtagliga tendenser:

- Större differentiering mellan olika typer av universitet/högskolor
- Nischning och klusterbildning ses som möjligheter
- Ännu hårdare konkurrens om forskningsmedlen mellan högskolorna
- Högre grad av profilering av utbildningarna
- Kraftig minskning av antagning till forskarstudier – idag tillbaka på 1995 års nivå (inom NT-området)
- Kanske har antalet universitet och högskolor nått sitt maximum?

* * *